

ЛЮДИНА ТА ЇЇ ІМ'Я

Дейл Карнегі, що професійно займався секретами успіху, один з цих секретів сформулював так: “Пам’ятайте, що ім’я людини для самої цієї людини є найсолодшим і найважливішим звуком у будь-якій мові” [6, 86]. Д.Карнегі підкріплює цю тезу великою кількістю доказів. Зокрема він повідомляє, що Джим Фарлей, який був одним з організаторів президентської кампанії Франкліна Рузвельта в 1932 році, об’їхав 20 штатів США, тактовно зібрав імена визначних людей, а потім написав тисячі листів, які починалися словами “Любий Білл”, “Любий Джон”, а закінчувалися незмінним підписом “Джим”. Рузвельт блискуче виграв президентські вибори.

Зрозуміло, люди – різні, мислять і сприймають світ по-різному. Розглядаючи це питання, ми намагались обґрунтувати думку, що кожна людина має свій неповторний ментальний лексикон [1]. Це вже на базі індивідуальних ментальних лексиконів вибудовуються колегіальні й загальнономовний. Звичайно, серед людей зовсім не для всіх їх власне ім’я є найсолодшим звуком. Мій офіційний опонент, член-кореспондент НАН України Орест Борисович Ткаченко, заперечуючи цю думку, наводить як приклад відмову Симонова від свого власного імені *Кирило* на користь імені –псевдоніма *Костянтин*. Ситуація зрозуміла: талановитий поет підкорює Москву, а ім’я його немейнстрімне. Така ситуація повторювалася багаторазово, скажімо, приїхала з села в Чернівці поступати в університет дівчина на ім’я *Савета* (скорочення від *Єлизавета*, *Лисавета*), а через три дні всі в гуртожитку вже звати її *Светою*. Повна аналогія до заміни *Кирило* на *Костянтин*.

Головним носієм антропонімічної інформації є прізвище, і псевдоніми з’являються здебільшого саме серед прізвищ [5], в меншій мірі трапляється заміна псевдонімом одночасно імені та прізвища (Леся Українка).

Далеко не всі особи займають позицію *Кирила* чи *Савети*. Стосовно переважної кількості людей Дейл Карнегі абсолютно правий: люди щиро

люблять своє власне ім'я. Ми провели розлоге соціологічне дослідження і маємо всі підстави стверджувати на українському матеріалі справедливості тези Д.Карнегі.

Дослідження полягало в наступному. Ми попросили студентів-інформантів записати по десять своїх найулюбленіших жіночих та чоловічих імен. Відповіді одержано від 182 інформантів. За умовами експерименту кожен реципієнт повідомив своє прізвище, ім'я та по батькові, однак ні найменших натяків на те, що йдеться про з'ясування відношення реципієнтом до свого власного імені, не робилося.

Одержано такі результати. Усі хлопці, а їх лише дев'ять (!), записали, крім одного, свої імена до улюблених, причому п'ятеро поставили своє ім'я в списку першим: *Антон, Володимир, Микола, Сергій* (двічі). Один *Сергій*, третій, поставив своє ім'я в списку на другому місці, а четвертий *Сергій* взагалі не назвав своє ім'я серед улюблених. Одна з можливих причин – забагато *Сергіїв*. Це ім'я втрачає колишні передові позиції, перед нами прояв фактичної (хоч і прихованої) відмови власника від свого імені. Жодне з інших чоловічих імен, що має в групі реального власника, у наших списках не повторюється. Ще на нижчому місці серед улюблених поставили свої імена *Денис* (3 місце) та *Микита* (4 місце).

Жіноча група учасників експерименту – 173 дівчини. Серед них 130 учасниць включили своє ім'я до числа улюблених і тільки 43 – ні. Отже, полюбляють своє ім'я 75%, три чверті всіх реципієнтів. При цьому наявність свого імені в списку улюблених однозначно засвідчує, що воно дійсно належить до улюблених. Відсутність його в списку такої однозначності не має. Носій імені його або дійсно не любить, або просто під час експерименту забув про нього, чи проявив скромність.

Так чи інакше одержані результати доводять абсолютну правоту Дейла Карнегі: панівна більшість людей дуже цінує своє власне особове ім'я, але у процесі експерименту трапилося багато цікавих речей, які глибше розкривають стосунки імені та людини і стосунки, які безперервно

встановлюються і змінюються поміж різними іменами в межах діючого іменника.

Наприклад, розглянемо ім'я *Олена*, що належить авторці і є улюбленим [2, 212] У покажчику скорочених варіантів до цього імені є тільки варіант *Олеся*. Безваріантна пара *Олена – Олеся*, досить поширена в наших матеріалах, трапилася 5 разів. Зрозуміло, що йдеться тільки про реальних *Олен*, що вибрали ці свої імена як улюблені. Тут і в подальших записах першим названо ім'я з офіційного іменування в заголовку роботи, а другим – із списку улюблених імен. Якщо наявний номер імені в списку, то він стоїть між іменами, виділений тире. Значне поширення має й пара *Олеся – Олеся*, що сприймаються як рівноправні варіанти одного імені. Тут маємо комбінації *Олена – Олеся* (двічі), *Олеся – 4 – Олена* (один раз), *Олеся – 1 – Олеся* (двічі). У сучасному вжитку *Олена* і *Олеся* фактично стали двома рівноправними формами одного імені, причому *Олеся* зберігає ще певне розмовне забарвлення, але нині активно його втрачає.

І.І.Трійняк подає також форми *Елена, Єлена* [4, 266], згадаймо уславлену в “Соборі” О.Т.Гончара *Єльку*. Ці форми з початковим *Е, Є*, що увійшли в український ужиток, імовірно, не без російського впливу, наявні і в наших матеріалах: *Елена – Елена* (двічі), *Олена – Елена*. Особливий інтерес викликає досить поширена в наших матеріалах форма *Альона, Альона – Альона* (двічі), *Альона – 5 – Олена*, яке вказується виключно у словнику І.І.Трійняка [4, 265]. У цій формі початкове *А* на місці ненаголошеного *О* явно йде з південноросійських говірок, а ось саме *О* (на місці *Е, Є*), являє собою виразний українізм. У народних формах імен мовні переплетіння швидше правило, ніж виняток.

В іменну групу “*Олена*” проривається ще одне ім'я – *Леся*. Л.Г.Скрипник і Н.П.Дзятківська розглядають це останнє як скорочений варіант імен *Лариса, Олександра* [2, 152], а в іншому місці ще й *Олександрина, Олеся, Ольга* [2, 209]. І.І.Трійняк в окремій статті “*Леся*” визначає ім'я як “скор. варіант від ж. Лариса, Олександра та ін., що став оф. –

на честь Лесі Українки” [4, 194]”, але в статті “Олена” подає серед численних варіантів цього імені й форму *Леся* [4, 266]. Пор. зауваження одної інформантки: “Хоч звати мене *Лесею*, проте християнське моє ім’я *Олександра*. Батько так мене назвав на честь Лесі Українки”. Та все ж таки близькість *Олени* і *Лесі* очевидна, відомі рядки “Спогадуй, *Олесю*, сестру свою *Лесю*” тянуть ім’я *Леся* у велике функціональне гніздо особових імен “Олена”. Не виключене з гнізда “Олена” й ім’я *Ольга*. Частина українців поєднує їх, бо основним варіантом форми *Олеся* вважає не форму *Олена*, а *Ольга*. Тут звернемо увагу на слова відомого футболіста Максима Швацьких: “Ім’я твоєї жінки – *Олеся* чи *Ольга*? – І так, і сяк правильно. При хрещенні їй дали ім’я *Ольга*. А *Олеся* вона для близьких. Такого імені в церковних святцях немає” (“Бульвар Гордона”. – 2007. - № 33. – С. 15).

Варто сказати про функціональні гнізда особових імен докладніше. Особовим іменам всіх народів і всіх часів притаманна антиномія, яка теоретично розв’язана бути не може, а практично повсякчас розв’язується. Імена повинні бути різними – не можуть усі люди тисячу років зватися тими ж іменами. Без новацій немає руху вперед, що протирічить людському способу мислення. З одного боку традиції, релігійні культу вимагають впорядкованості, схожості імен. Отже, імена повинні бути різними й однаковими. Цю філософську проблему вирішують не теоретично, а практично – і досить успішно. Імена *Олена* і *Олеся* – різні? Різні! Але вони водночас і схожі? Схожі. Отак і розв’язується антропонімічна антиномія протягом віків у різних народів. Дуже віддалене має тягу до зближення, а дуже зближене, навпаки, до розмежування.

Це добре видно, зокрема, на прикладі антропонімічного гнізда “Оксана”. У наших матеріалах серед носіїв імені *Оксана* виявилось двоє: *Оксана* – 9 – *Оксана* та *Ксенія* – 1 – *Оксана*. Зате в списках улюблених імен, носіїв яких немає серед виконавців експерименту, знаходимо 31 *Оксану* і 22 *Ксенії*. Носії цих імен сприймають їх як одне, як різновиди одного імені, ґрунтуючись на співзвучності їх центру (*ксан*, *ксен*). Варіативність початку, чи кінця (*Аксинія*

– ім'я це є в українському словнику І.І.Трійняка [4, 259], *Окса, Аксюта, Ксенка, Саня* та ін.) поступово нарощує потужність гнізда “Оксана”, де з часом стає можливим розподіл одного імені на кілька (як у випадку *Георгій, Юрій, Єгор*) чи, навпаки, злиття різних імен в одне. Завдяки гіпокористиці *Оля* зближаються імена *Олімпіада* (гр. *olimpias* “олімпійські ігри”), *Віола* <англ. < лат. *viola* “фіалка”, *Ольга* – за новими даними, одержаними В.Г.Скляренком, є кельтським, причому тюркського постання. На кафедрі російської мови Одеського національного університету працює відома дослідниця Ліна Миколаївна Гукова. І в документах, і в практичному вжитку її ім'я функціонує як повне: *Ліна*. Генеза цього імені запропонована Л.Г.Скрипник та Н.П.Дзятківською через чоловічу форму [2, 153], а в спискові скорочених імен до аналізованої форми подають 19 похідних – від *Аліни* й *Ангеліни* до *Леніни* й *Віліни*. І.І.Трійняк вказує тільки три скорочення [4, 196]. О.В.Суперанська на перше місце ставить утворення від *Ліга Націй* і долучає ще три можливих імені [3, 404]. Власне, як розповіла Ліна Миколаївна, мама назвала її в 1937 році на честь героїні *Ліни*, що загинула в Іспанії в боротьбі з існуючим режимом. Про подвиг *Ліни* тоді багато писали газети. Таким чином, етимологічно це ім'я не зовсім з'ясоване, але функціонально воно являє собою центр великого антропонімічного гнізда, що обіймає, з різною мірою міцності зв'язку з цим гніздом, до 20 жіночих імен.

Антропонімічних гнізд існує багато, але вони різняться за кількістю складників і ступенем пов'язаності цих складових. Гніздо “Ганна” фактично включає тільки одне ім'я – з д.-євр. *Channā* “лагідна, мила”. Воно має тенденцію до розростання. Форми *Ганна* та *Анна* не розрізняються як українська чи російська. Л.Г.Скрипник і Н.П.Дзятківська, так само І.І.Трійняк подають ці форми як повноправні, офіційні українські [2, 128; 4, 81], при чому одна з реципієнток, записавши своє ім'я в заголовку роботи *Ганна*, визначилася: “На мій смак найкращіх десять жіночих імен: *Анна* ...” У наших матеріалах серед учасників експерименту, що мають це ім'я,

відповіді було одержано такі: *Анна – Анна* (8), *Ганна – Анна* (7), *Ганна – Ганна* (5), *Анна – Аня* (3). Серед цих варіантів, які не збираються розпадатися на два імені (протетичне Г – стандартна риса багатьох українських говорів: Америка – Гамерика) є один, який такий нахил має. Йдеться про колись популярну форму *Гандзя*, яка в наших матеріалах не зустрілася жодного разу. Зараз *Гандзя* є варіантом імені *Ганна*, але за умови мовного чи суспільного струсу *Гандзя* може одержати поштовх до самостійного вжитку. У зібранні назв від 182 учасників ми одержали 1820 імен. Тільки один раз серед цих жіночих імен з'явилося ім'я *Галина*. Це – доказ занепаду, забуття імені, колись дуже вживаного. У словниках при імені *Ганна* знаходимо і *Галю*, і *Галину* [2, 128], а в словнику І.І.Трійняка різні її форми у великій кількості: *Гала*, *Галина*, *Галинка*, *Галюся*, *Галька* та ін. [4, 81-82].

Улюблене чи не улюблене ім'я – це істотна категорія в житті антропонімів. Містичний, магічний зв'язок імені та людини сприймався колись як значно міцніший, ніж в історичні часи. Видається, що він не був бінарним: моє – чуже. Між цими крайностями розташовувалися імена мого роду, моїх предків, споріднених родів. За ними, вже за межею своє-чуже, йшли імена, відомі в суміжних недружніх чи ворожих племенах, а остання грань – імена незнайомі, імена прийшлих людей-завойовників, пор. відоме з билин: Тугарин Змеевич, Бадан Баданович тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко О.Ю. Проблематика когнітивної ономастики. – Одеса: Астропринт, 2006. – 325 с.
2. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. Словник-довідник. – 2-е вид. – К.: Наук. думка, 1996. – 335 с.
3. Трійняк І.І. Словник українських імен. – К.: Довіра, 2005. – 509 с.
4. Суперанская А.В. Словарь русских личных имен. – М.: Эксмо, 2003. – 542 с.

5. Чучка П.П. Українські псевдоніми: статус, структура і функції // Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту. – Кіровоград, 2001. – Вип.. 37. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – С. 81-82.
6. Carnegie D. Dale Carnegie's Lifetime Plan for Success. The Great Bestselling Works Complete in One Volume. – N.Y.: Galahad Books, 1998. – 538 p.